

КУЛЬТУРНИЙ КОД ЯК ОСНОВНА ЗАСАДА ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ НАЦІЇ

Визначення поняття «культурний код»

Перше на що просто необхідно дати відповідь у рамках цієї статті є визначення поняття «культурний код» (КК). Поняття «культурного коду» різні джерела трактують у різний спосіб. Хтось наголошує на тому, що це спосіб передачі соціального досвіду (знання про світ, навички, уміння) [Мухамеджанова 2007]. Інші на тому, що КК це ключ до розуміння іншого типу культури, посилаючись на те, що це певні ментальні та культурні особливості різних національностей, які впливають на стереотипи поведінки та способи прийняття рішень [Дискусія]. Треті ж пояснюють цей термін, як певний набір образів, які асоціюються з певною групою стереотипів у нашій свідомості [Rapaille 2007: 7].

Проте найбільш вдало сформованим буде наступний термін. КК – це найбільш значуща система знакової поведінки, яка передається представниками різних культур з покоління в покоління.

Підміна понять та сенсів

Культурні коди підмінюють поняття, а саме розуміння певних знаків, та породжують самобутнє сприйняття реальності, яке ще можна назвати своєрідним, не схожим на інших, для кожної нації. Це відбувається шляхом надання унікальних сенсів деяким знакам у рамках певної культури.

Підтвердженням цього факту є те, що різні нації можуть по-різному відноситися до однакових речей. Що для однієї нації норма або звичайна річ, то для представників іншої культури абсолютно безглуздо або взагалі неприйнятно. Наприклад, українці спокійно вживають м'ясо свині і не бачать у цьому жодної проблеми, коли в деяких країнах це заборонено. Очевидною причиною споживання українцями свинини стало те, що їх пращури певний час страждали від набігів турків та татар, для яких споживання свинини було суворо заборонено релігією, це був єдиний надійний спосіб харчування українського населення, яке з кожним набігом могло залишатися ні з чим. Тож так склалося історично, що українцям подібна їжа вважається абсолютно нормальною, а ось у країнах, де серед населення переважають мусульмани та євреї, відношення до цієї тварини інше. Основною офіційною причиною звісно є те, що свиня є нечистою твариною згідно їх релігійних вірувань. Якщо заглиблюватись у причину такої заборони, то в одних джерелах можна зустріти думку, що цьому немає пояснення і це не повинно бути пояснено людям, адже це за рамками їх розуміння [*Sefer HaChinukh*]. Також існує думка, що подібна заборона діє через те, що м'ясо свині нездорове та не несе користь людині [*Maimonides*]. А деякі дослідники, наприклад, антрополог Марвін Гарріс визначають, що причинами заборони є те, що свині їдять падаль, що робить м'ясо цієї тварини небезпечним для вживання людиною через накопичення в ньому токсинів [*Harris 1987*]. До того ж, м'ясо свинини є продуктом, який достатньо швидко псується, особливо у місцях з жарким кліматом, і вживання зіпсованої свинини може викликати як мінімум отруєння.

В який ж момент відбувається підмінна сенсів сприйнятих людиною знаків? Говорячи про культурний код та одиниці, з яких він складається (мається на увазі знаки), слід звертатися до семіотики – науки про знаки та знакові системи. Чарльз Пірс, філософ, логік, математик та природознавець, що займався вивченням знаку у рамках семіотики, зазначав, що будь-який знак має тріадну структуру: репрезентатум, об'єкт та інтерпретант. Саме інтерпретант відповідає за сенсову складову знаку (його значення). Цей елемент нас і цікавить, адже саме тут код культури вступає в силу та починає «підмінювати» якісь сенси, залишаючи на них відбитки своєї самобутності. Деякі дослідники навіть відзначають те, що код повністю формує «інтерпретант», передаючи сенс, який є загальноприйнятим у цій культурі [Кліменкова 2012]. Для прикладу візьмемо арахісове масло: для багатьох культур воно є звичайним продуктом, але в Америці його вважають одним з національних символів. Американці самі говорять, що арахісове масло викликає у них ностальгію по дитинству, адже саме тоді вони вперше його скуштували [Rapaille 2007: 15]. Тобто для американців сенс арахісового масла не такий, як для інших народів, жителі Америки асоціюють арахісове масло з сім'єю та дитинством. Сенс цього продукту в культурі Америки є набагато глибшим, аніж в культурах інших країн. На особливе відношення американців до цього продукту також могло вплинути те, що під час війн для багатьох сімей Америки арахісове масло за рахунок своєї харчової цінності замінило м'ясо, тобто воно стало таким собі «рятівником», що могло тісно закарбуватися в пам'яті людей [Pagán 2023].

Така підміна сенсу відбувається через те, що культурний код відноситься до несвідомого, тобто тих психічних процесів, які не контролюються людською свідомістю. До несвідомого відносяться певні автоматичні дії, стереотипи мислення, спонтанні мотивації, які не піддаються критичному мисленню з нашого боку, бо є для нас непохитними речами, які сприймаються нами як норми [Вітенко 2008: 32]. Тобто людина може і піддала б сумнів значення та асоціацію, яка у неї виникає при погляді на якийсь знак, проте вона не може цього зробити через те, що це працює на рівні інстинкту. Несвідоме значним чином закарбовує шаблонну поведінку людини у світі культури, що її виховує. Японці є дуже трудолюбивою нацією, вони не використовують повністю дані їм дні відпустки, люблять працювати поза робочим часом, а також не спішать першими покидати офіс при закінченні зміни. Таку самовідданість можна списати звісно на те, що японці звикли працювати настільки наполегливо із часів «японського економічного чуда», але насправді все походить ще з більш ранніх часів. Існує такий термін як «Isshokenmei», наразі його значення трактується як «прикласти максимум зусиль», проте раніше цей термін використовувався самураями, які клялися «бути вірними до смерті» заради захисту когось чи чогось. Трактування трохи змінилося, але сенс фрази «віддаватися на всі 100% роботі» японці гарно пронесли у своєму культурному коді аж до сьогодні [Kanehira 2009].

Вплив культурного коду на цінності людини та нації

У КК немає фізичного відображення чи аналогу, дане поняття більш абстрактне, а його існування не є явним та очевидним для людей фактом. Проте сліди КК можна побачити у певних діях людей, способах мислення та сенсах, які надаються об'єктам у рамках тієї чи іншої культури. Можливо, якщо шукати хоч якийсь аналог цього поняття, то вибір зупиниться на молекулі ДНК. ДНК несе генетичний код людини з покоління в покоління, а КК, у свою чергу, передає символи, традиції, звички, сенси та цінності нації від пращурів до нащадків. КК – це не просто багатовікова історія якоїсь нації, яка знайшла відбитки у сучасності, це досвід з моменту початку зародження нації, перші «синьці» представників нації, їх досягнення та особливості, які поєдналися у рамках одного поняття за тривалий час існування.

Доречно вважати, що до системи знаків КК входять національні цінності. Національні цінності або ж цінності нації – це матеріальні і духовні цінності, яка нація отримала у спадщину від своїх пращурів, вони є ціннісними настановами, орієнтаціями національно-політичних ідеалів та ідей, які складають ядро самосвідомості нації [Сойчук 2015: 453]. Самосвідомість нації – це усвідомлення нацією самою себе порівняно з іншими національними спільнотами, тобто це знання нації про саму себе (чим вона живе, що цінує, що поважає, яким правилам слідує) [Фурманюк 293]. Кожен індивід в спільноті повинен усвідомити себе членом цієї спільноти та усвідомити, чим його спільнота різниться від інших подібних угруповань. Саме тому визначення цінностей

індивідуума є також важливим пунктом на шляху до з'ясування цінностей та особливостей їх формування у нації загалом.

На формування системи цінностей окремої особистості впливають її батьки, зокрема норми та поведінка, які вони транслюють, спільнота та те, які речі вона говорить, як вона реагує на ту чи іншу дію людини, як спільнота реагує на те чи інше слово людини, а також культура та соціум, які закладають основу світосприйняття індивідууму та показують прийнятні норми поведінки. Якщо пояснювати, то навряд чи людина, яку виховали в звичайній українській сім'ї, де поважається християнство, одразу зрозуміє культуру Китаю, де нема основної релігійного спрямування, проте є релігійний синкретизм. Побічними факторами формування цінностей є дефіцит та події світового масштабу, адже вони також накладають певний емоційний слід на наші догми та шаблони мислення, і можуть змінити КК за достатньо невеличкі проміжки часу [Канафоцька 2013]. Доказом того, що різні культурні коди закладають різні норми поведінки є те, що мексиканці, наприклад, мають достатньо цікаве та частково незвичне для нашої культури сприйняття часу – вони майже завжди запізнюються. Скоріш за все відбиток на це все наклало те, що у Мексиці прийнято насолоджуватися життям і сьогоднішнім днем, це їх культура та самобутність. Для представників інших національностей, серед яких кожна хвилина часу є цінною з точки зору ефективного використання її для роботи, постійні запізнення є проявом неповаги. Однак мексиканці, вочевидь, не розуміють цього, бо для їх культури така поведінка є абсолютно нормальною і зовсім не

тракується в якості чогось негативного. У них неспішний темп життя, вони є достатньо неорганізованою нацією, яка не дотримується суворих правил. Відбитки на це все напевно наклала певна недовіра до влади та її неспроможність забезпечити безпеку та можливості розвитку місцевим мешканцям [Evason].

Тобто КК закладається у голову людини з самого дитинства через вплив соціуму, у якому вона знаходиться. З ним же закладається, цінності та норми поведінки цієї культури. Дорослі на власному прикладі показують дитині, які речі вони поважають, що для них значить той чи інший предмет, як потрібно себе поводити і в яких місцях, як спілкуватись з іншими людьми в різних ситуаціях. У результаті в дитини з'являється така собі умовна система координат, в рамках якої дитина оцінює не тільки важливість деяких предметів, слів та власних вчинків, але й інших людей [Кліменкова 2012]. При цьому якісь норми, за якими дитина буде цю систему координат, визначає соціум, бо він ці норми їй і нав'язав.

Система координат, в рамках якої представник тієї чи іншої нації розвивається, будується на прецедентних феноменах. Прецедентні феномени – це певні феномени, які добре відомі кожній людині і не потребують свого пояснення, тобто це щось, що добре закарбувалося у свідомості людей [Корж]. Казки, міфи, легенди, релігійні тексти та і взагалі будь-які тексти збагаченні прецедентними феноменами, у якості яких можуть виступати персонажі, імена, ситуації, висловлювання тощо. Прецедентні феномени тісно пов'язані з культурним кодом, адже вони так само передаються соціумом у покоління з покоління і закарбовуються у сприйняті нації. Наприклад,

звичайне читання казок дитині вже являє собою певну передачу «прецедентних феноменів», які передаються і сприймаються у рамках культури [Дороз 2010].

Імпринтинг

Далі постає питання про те, а чому деякі знаки карбуються у КК, а деякі ні. Деякі знаки для людей мають набагато більший вплив, аніж інші, бо вони пов'язані з емоційними переживаннями. Досвід, який людина прожила, з достатнім емоційним потрясінням набагато краще запам'ятується людині, і у подальшому може навіть «керувати» деякими її діями. Наприклад, людина запам'ятала певний об'єкт у якості небезпечного, тож її мозок розробить план дій, аби уникнути цієї небезпеки в майбутньому, це можна порівнювати з «автопілотом». Людина передасть ці знання далі своїм дітям, закарбувавши в їх мозку певний об'єкт як небезпечний. Це ж працює і в зворотній бік. Якщо з дитинства батьки та соціум пояснюють дитині про цінність якогось предмету, його сакральне значення у рамках культури, то і дитина сприйматиме предмет або образ у якості цінності, яку потрібно поважати та берегти.

Емоційний досвід, який повторюється, створює у мозку людини певний механізм дії, як зазначалося раніше. Коли наші сенсори сприймають певний знайомий знак, то на рівні інстинктів людина починає діяти згідно пропрацьованої, безпечної та підходящої для цього знаку моделі поведінки. Підбір цієї моделі відбувається для людини на рівні інстинктів, ми навіть не задумуємося про деякі речі, які робимо.

Висновки

Отже, КК є досвідом та унікальністю, яку проносить нація протягом всього часу свого існування. КК – це те, що робить кожен народ у світі унікальним та неповторним, бо він має виняткові сенсові значення для кожної нації. Він не має фізичного уособлення, але діє через найбільш значущі для конкретного народу знаки. Система цінностей, що формується у нації знаходиться під прямим впливом КК, адже він і визначає важливість певних знаків у рамках цієї культури. Створюючи тло для формування системи цінностей людей, орієнтуючи націю на важливі і не важливі їй речі, вкладаючи сенси у ці речі, КК дійсно стає однією із засад формування цінностей цілої нації.

ЛІТЕРАТУРА

- Вітенко, І. С. (2008). Основи психології. Вінниця: Нова Книга. Вінниця.
- Дороз, В. (2010). *Прецедентні феномени – базове ядро стереотипних знань учнів національних спільнот*. «Українська мова і література в школі». Київ. № 1. 6-9.
- Канафоцька, Г.П. 2013. *Формування цінностей сучасної людини: фактори, інституції, складові та чинники впливу*. «Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Механізми управління розвитком організаційної культури ЗНЗ». Київ. 77-87.
- Київський міжнародний економічний форум (2021). *Дискусія: Культурні коди нової реальності*. URL: <https://forumkyiv.org/uk/forum/2021/program/kulturni-kodi-novoyi-realnosti>.
- Кліменкова, А. М. (2012). Культурні коди як чинники формування ціннісних орієнтацій. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/sociology/2012/201-189-12.pdf>.
- Корж, О. Прецедентні феномени: визначення, види та функції. URL: https://what.com.ua/precedentni-fenomeni-viznache/#google_vignette.
- Мухамеджанова, Н. М. Богуславська, С. М. (2007). Теорія культури в питаннях і відповідях: навчальний посібник для студентів заочної форми навчання. URL: <http://ibib.ltd.ua/kulturnyie-kodyi-23997.html>.
- Соїчук, Р. А. 2015. *Формування національних цінностей як основи національного самоствердження особистості*. «Сучасні інформаційні технології та інноваційні

- методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми». Київ. Вип. 43. 452-458.
- Фурманюк, М. (2011). *Національно-державницька самосвідомість: сутність, поняття та напрями модернізації*. «Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень імені І.Ф.Кураса НАН України». № 6. (56). 290–299.
- Evason, N. *Mexican Culture - Core Concepts*. «Cultural Atlas». URL: <https://culturalatlas.sbs.com.au/mexican-culture/mexican-culture-core-concepts>.
- Harris, M. (1987). *The sacred cow and the abominable pig: Riddles of food and culture* / Marvin Harris. New York : Simon & Schuster.
- Kanehira, E. (2009). *Isyho-kenmei, and beyond*. Minimally Invasive Therapy & Allied Technologies. № 10. 197–198.
- Maimonides, a guide for the perplexed*. 1986. Friedlander. 3(48).
- Pagán, A. L. (2023). What Makes Peanut Butter Uniquely American. URL: <https://thetakeout.com/why-americans-love-peanut-butter-best-vs-rest-of-world-1850648598>.
- Rapaille, C. (2007). *The Culture Code: An Ingenious Way to Understand Why People Around the World Live and Buy as They Do*. Нью-Йорк: Crown.
- Sefer HaChinukh: Mitzvah 73*. URL: https://www.sefaria.org/Sefer_HaChinukh.73?lang=bi

Kod kulturowy jako główna podstawa kształtowania wartości narodowych

W artykule przeanalizowano pojęcie kodu kulturowego i jego wpływ na kształtowanie się wartości całego narodu. Określono, na jakich etapach kod kulturowy zaczyna działać i w jakich momentach zastępuje znaczenia niektórych znaków. W pracy przeanalizowano również rolę poszczególnych wartości w procesie kształtowania wartości całego narodu oraz przyczyny wdrukowywania niektórych obrazów w system kodu kulturowego. Zwrócono również uwagę na rozważenie pojęcia "zjawisk precedensowych" w ramach ogólnego tematu artykułu.

Słowa kluczowe: *kod kulturowy, kod narodowy, wartości narodu, wartości, kultura, samoidentyfikacja narodowa, znaki i symbole, tradycje*.

Cultural code as the main basis for the formation of the nation's values

The article examines the concept of a cultural code and how it affects the formation of the values of an entire nation. It was determined at what stages the cultural code begins to act, and at what moments it replaces the meanings of certain signs. The work also examines the role of individual values in the process of forming the values of the entire nation and the reason for imprinting some images in the cultural code system. Attention is also paid to the consideration of the concept of "precedent phenomena" within the framework of the general topic of the article.

Keywords: *cultural code, national code, values of the nation, values, culture, national self-identification, signs and symbols, traditions*